

ENSIMMÄISET SANAT

AGRICOLA PALJASTUMASSA JO KILPAURHEILUN JA NYRKKEILYNKIN URANUURTAJAKSI

Raimo Jussila *Vanhat sanat. Vanhan kirjasuomen ensiesiintymiä.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 696 ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 101. SKS, Helsinki 1998. 381 s. ISBN 951-746-008-2.

Tiedättehän, että vaikka juoksukilpailussa kaikki juoksevat, vain yksi saa palkinnon. Juoskaa siis niin, että voitatte sen! (Apostoli Paavalin kehoitus 1. Kor. 9: 24.)

Ensimmäiset sijat ovat suomalaisille tärkeitä ainakin urheilussa. Me haluamme olla ensimmäisiä, mieluiten *primi inter pares*. Ensimmäisyys on kiehtovaa myös sanahistoriassa. Milloin jotain sanaa on ensimmäisen kerran käytetty? Kuka ja missä yhteydessä on sanaa ensimmäisenä käyttänyt? Tutkimus pyrkii dokumentoimaan nimenomaan kirjalliset esiintymät. Aniharvoin kirjataan sanan suullinen käyttö (muis-

tan kuulleen erään sanan varhaisen esiintymän radion arkistonauhasta).

Sanojen ensiesiintymät ovat yleismaailmallisestikin kiinnostavia, katsottakoon vaikka englantilaisten »Oxford Dictionary» tai ranskan kielen historiallista sanakirjaa »Trésor de la langue française». Kun vertaa Walther von Wartburgin ranskan kielen etymologista sanakirjaa uuteen »Trésoriin», huomaa, kuinka tutkimus on edistynyt, on löytynyt vielä »ensimmäisempiä» sanoja. Ensimmäisten sanojen etsiminen ja löytäminen muistuttaa urheilua: yhä saavutetaan uusia tuloksia, jopa ennätyksiä. Vähemmän löydettäneen upouusia tekstiläh-

▷

teitä, mutta vanhoja tekstejä tulkitaan uudelleen.

Raimo Jussila on ryhtynyt haastavaan urakkaan, ikäämään suomen sanoja. Tutkimushanke on kansainvälinen: mukana ovat Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Oulun yliopisto ja saksalainen Ruhr-Universität Bochum. Mutta niin kuin Jussila sanoo, hänen kannustimenaan on kuitenkin ollut Martti Rapolan kirjanen »Sanojemme ensiesiintymiä Agricolasta Yrjö Koskiseen» (1960). Rapola esittää luettelossaan 4 500 sanaa, Jussilalla on lähes kuusinkertainen määrä, 26 000 sanaa. Kun Rapola puhuu *sanojemme ensiesiintymistä*, Jussila on vaatimattomampi ja puhuu yleistäen *vanhoista sanoista* ja vasta alaotsikossa *vanhan kirjasuomen ensiesiintymistä*. Jussila on rajannut esiintymätiedot alkamaan 1540-luvulta, jolta ajalta on Upsalan suomenkielisen evankeliumikirjan fragmentti. Rajaus ei tietystikään ole vapaavalintainen vaan historiallinen tosiasia. Takarajaksi hän on asettanut vuoden 1810 toisaalta aineiston laajuuden, toisaalta lähteiden aukollisuuden vuoksi. Aukollisuus jää epäselväksi: ehkä onkin kysymys siitä, että vuoden 1810 jälkeinen kirjallisuus pitäisi »vain» sanastaa, ja sitä sanastetaankin.

Vaikka Jussilan sanakirjassa on runsaasti tarkasteluaikana — yli 270 vuoden mittaan — syntyneitä tai seipitettyjä sanoja, siinä on tietysti viljalti sellaisia suomen sanoja, joita on käytetty jo »ammottavista» ajoista ja joiden keksijät ovat tietymättömissä. Eihän ensimmäinen löydetty kirjallinen esiintymä läheskään aina viittaa sanan keksijään vaan paremminkin käyttöönottajaan, ja sanoja on toki käytetty paljon ennen niiden kirjaamisia. Jos sanaa ei Jussilan kirjassa ole, lukija voi päätellä sen ilmaantuneen suomeen vuoden 1810 jälkeen niin kuin esimerkiksi *elokuvan* ja *tietokoneen*. Näidenkin sanojen yhdysosat *elo*, *kuva* ja *tieto* ovat jo Agricolan-aikaisia;

kone on nykymerkityksisenä vuodelta 1734. Tutkimustilanteesta johtuu, että Rapolan teos on edelleen käyttökelpoinen vuosien 1810–80 ja vähinsä 1880-luvunkin sanastosta kiinnostuneille. Jussila viittaa syystä vielä Lauri Hakulisen teokseen »Suomen kielen rakenne ja kehitys», jossa on laaja luku sanaston tietoisesta kehittelystä (Hakulinen 1979: 426–476).

HUUTITAIN TARHA PÖLLÖI

Hakusanoituksen periaatteet, monet vaihtoehdot ja tulkinnat Jussila esittelee käyttöohjeissa havainnollisesti. Hänen ratkaisunsa tuntuvat oikeilta ja puolustettavilta. Jos tehtäisiin saneluettelo, nykylukijan olisi vaikeata ja mahdotontakin löytää etsimiään vanhoja, kirjoitusasultaan vielä vakiintumattomia sanoja. Hakusanasto on normaalimuotoistettu tavanomaisen käytännön mukaan; niinpä Jusleniuksen *huutitoin* (1745) on *huuditon* ja Agricolan *hwhkaija* (1544) on *huuhkaja*. Normaalimuotoistus saattaa kyllä aiheuttaa ongelmiaakin. Lukiessani Agricolaa törmään sanaan *wissittömen*. Minun pitäisi osata normaalimuotoistaa sana (ilmeisesti *vissittömän*, eli perusmuoto on *vissitön*, jota en kuitenkaan Jussilalta löydä).

Hakusanoituksessa on noudatettu Nykysuomen sanakirjaa, mikä selittää hakumuodon *tutti*¹ (musiikkitermi *tutti*² puuttuu). Tässä kohdassa haluan rakentavasti huomauttaa, että innostavat teokset saavat lukijan pohtimaan myös asetettujen aikarajojen tai käsitellyn aihepiirin ulkopuolelle jäävää aineistoa, niin Jussilan teoskin. Äkkiä katsoen näyttäisi siltä, että italialaislähäinen musiikkisana *tutti* 'kaikki' on suomessa ainakin vuodelta 1871. Mielestäni oikein on myös ottaa yhdyssanat huomioon, niin että esimerkiksi s.v. *pöllö* mainitaan Schroderuksen *tarha pöllöi* (1637), varsinkin kun on vielä hakusana *tarhapöllö*. Pelk-

kä *pöllö* on vuodelta 1745, Jusleniuksella.

Otan tarkasteltavaksi kirjainyhdelmälä *terä* alkavat sanat, joista Jussilalla on *terä*, *teräinen* (yhdyssanas *kaksiteräinen*), *teräksinen*, *terällinen*, *terärauta*, *teräs*, *teräsharkko*, *teräskaari*, *teräskalu*, *terästyä*, *terästäjä*, *terästää*, *terätä*, *terätön*, *terävyys*, *terävä*, *teräväjärkinen*, *teräväkulmainen*, *teräväpäinen*, *terävästi* ja *terävöittää*, yhteensä 21. Rapolalla on vain kaksi sanaa: *terälehti* (1859) ja *teräs* (molemmilla toki ensiesiintymä vuodelta 1601). Entäpä *tieto*-alkuiset sanat: Jussilalla *tieto*, *tietoinen*, *tietoisuus*, *tietokirja* ja *tietomies*, yhteensä viisi. Rapolalla on *tieto*-alkuisia kuusi, joista viisi vuoden 1810 jälkeisiä (*tietoinen*, *tietolähde*, *tietopuolinen*, *tietous* ja *tietoviisuus*). Itse sana *tieto* on kummallakin; Rapola ikää sen vuoteen 1548, mutta Jussila on löytänyt ainakin neljä vuotta varhaisemman esiintymän. Jussila kirjaa sanan *tietoinen* kohdalle Agricolan yhdyssanan *epätietoinen* (1548) ja Forseenilta *vähätietoisen* (1738). Tässä tapauksessa yhdyssanan esille ottaminen saattaakin johtaa väärään tulkintaan, koska sanan *tietoinen* varhaiset merkitykset 'tietävä' ja 'selvillä oleva, käsittävä' ovat Rapolan mukaan vuoden 1810 jälkeisiä. Psykologian terminä se lienee 1950-luvulta, mahdollisesti Arvo Lehtovaaran käyttöön ottama.

Jussilan ja Rapolan sanastojen eroa voi havainnollistaa tarkastelemalla vielä vaikkapa *u*-kirjaimella alkavia hakusanoja. Jussilalla niitä on yli 400 ja Rapolalla yli 90. Seuraavista sanoista Jussila on löytänyt varhaisemmat esiintymät kuin Rapola: *udella* (Jussila: 1770–, Rapola: 1787), *uhma* 'uuras, nopea' (J: 1770–, R: 1787; nykymerkitys vasta 1847, vaikka *uhmata* jo 1770–), *ukkonen* (J: 1637, R: 1642), *uljuus* (J: 1702, R: 1745), *ulkolainen* (J: 1601, R: 1738), *ulkomuisti* (J: 1783, R: 1837; molemmat

mainitsevat *ulkomuiston* vuodelta 1747), *ulkonainen* (J: 1544, R: 1548), *ulkonäkö* (J: 1749, R: 1834), *ulottuvaisuus* (J: 1747, R: 1860), *urakka* 'työsuoritus' (J: 1770–, R: 1787), *urho* (J: 1544, R: 1651), *urhoollisuus* (J: 1645, R: 1688), *urkkia* (J: 1770–, R: 1781), *uskollisuudenvala* (J: 1597, R: 1747), *uskollisuus* (J: 1572, R: 1593), *uskoton* (J: 1548, R: 1549), *uskottomuus* (J: 1642, R: 1678), *uudistus* (J: 1544, R: 1614), *uutteruus* (J: 1762, R: 1777).

Paljon on siis uutta tietoa löytynyt, ja monien sanojen ensimmäinen esiintymä on varhentunut. Yksi toisinpäinenkin tapaus on: sanasta *uttera* Rapola esittää ensiesiintymävuoden 1720, mutta Jussila vuoden 1762.

HAKKAUSTA JA NYRKKEILYÄ

Jussilan »sanakokouksen» perusteella voi tehdä monenlaisia havaintoja ja päätelmiä, myös yhteiskunnan kehityksestä. Sana *kilpa* on vuodelta 1637. Jussila kehottaa katsomaan (adverbiksi osoittautuvaa) hakusanaa *kilvan*, jonka esiintymätietona on vuosi 1548. Ja toden totta raamatunkohdassa 1. Kor. 9: 26 on sana *kiluan*: *Mutta em mine nin iooxe, ninquin yxi kiluan iooxeu, se ioca ohitze iooxe, ei hen mali ennettä, ia yxi campalia, ioca huckan twlehen hackapi*. Eli Agricola puhuu *kilvan* juoksevasta ja myös kamppailijasta, joka hukkaan tuuleen hakkaa. Nykyisessä raamatunsuomennoksessa vastaava kohtaa kuuluu näin: *Minä en siis juokse päämäärättömästi enkä nyrkkeillesäni huido ilmaan*. Sana *nyrkki* on vuodelta 1616; *nyrkkeily* ja *nyrkkeillä* ovat n. 300 vuotta myöhäisempiä. Ahlmanin ruotsalais-suomalaisessa sanakirjassa (1872) on verbi *boxas* 'nyrkistellä, olla nyrkkisillä' ja deverbaali *boxning* 'nyrkkiä, nyrkkiäputik-ka'. Hahnssonin ym. ruotsalais-suomalai-

sessä sanakirjassa (1899) suomennetaan nyrkkeilysanastoa seuraavasti: *boxande* 'nyrkittelyminen, nyrkkikilpa', *boxare* 'nyrkittelijä' ja *boxas* 'nyrkitellä, olla nyrkisillä'. Swanin ja Granströmin englantilais-suomalaisessa sanakirjassa (1904) verbi *to box* suomennetaan 'nyrkitellä, tapella'. »Tietosanakirjan» kuudennessa osassa (1914) on kyllä hakusana *nyrkkeily*, mutta siitä viitataan päähakusanaan *boksaus*.

Sana *urhea* on Rapolan mukaan niinkin myöhäinen kuin vuodelta 1860 ja *urheilu* vuoden 1886 paikkeilta. Ahlmanin (1865) mukaan *idrott* on suomeksi 'maine-työ, uro-työ, maine-teos', ja Jänneksellä on ruotsalais-suomalaisessa sanakirjassaan (1887) jo suomennos *urheilu*. Jussilan teos onkin mainio myös johdosten tutkimuksen kannalta: siinä ovat tietysti verbit *puuhailla* ja *puuhata*, mutta *puuhatta* näkyy selviytyneen ennen vuotta 1810. Vierassanojen tutkija kiinnittää huomiota sentyyppisiin sanoihin kuin *teologi* ja *teologia*, jotka esiintyvät Agricollalla 1500-luvun puolimaissa, mutta adjektiivina *teologinen* on Jussilan mukaan vasta vuoden 1810 jälkeinen.

Sana *basisti* on kirjattu jo vuonna 1669 merkityksessä 'bassolaulaja'. Nykyinen, tavallisempi merkitys 'bassonsoittaja' on pikaselvityksen mukaan 1960-luvun alusta, mutta varmaan sana tuli rytmimusiikin myötä jo vuosia aikaisemmin. Jusleniukselta on *pöytyri* vuodelta 1745 'lautasen' merkityksessä. *Viikkopäivä* on asetuksessa vuodelta 1748, mutta *viikonpäivä* on vuoden 1810 jälkeinen. Niinkin modernilta kuulostava sana kuin *rikosuhri* on jo Agricollalla, mutta kysymyksessä onkin vanhaan raamatulliseen kieleen kuuluva, 'syntiuhria' tarkoittava sana. *Rikosuhri* taitaa nykyään esiintyä vain yhdyssanassa *rikosuhripäivävytys*, mutta muuten puhutaan *rikoksen uhreista* tai *rikoksen uhriksi joutuneista*. Sanaa *pöperö* Jussila kehottaa vertaamaan Laurellin käyttämään sananmuotoon *muna-*

pöpöräxi (*munapöperöä* ei ole hakusanana) ja Gananderin *peperöön*. *Pöpö* esiintyy vuoden 1765 almanakassa merkityksessä 'mörkö'. Almanakat ovatkin merkittäviä sanalähteitä, esimerkiksi Jussilan kirjan aukeamalta 286–287 löytyvät »almanakkasat» *upeus* (1779), *useimmiten* (1765), *uskomattomasti* (1727), *utupilvi* (1766), *uudenlainen* (1783), *uutos* (1777) ja *uuttaa* (1758). Myös asetusten kielellä on ollut sanastoa luova merkityksensä, esimerkiksi monet *posti*-alkuiset sanat näyttävät tulleen asetuksista. Sana *pankki* on vuodelta 1800 ja *säästökassa* vuodelta 1732, mutta *säästöpankki* lienee vasta 1820-luvulta. Sana *riihikuiva* alkuperäisessä merkityksessään on asetuksessa vuodelta 1752.

Pupu merkityksessä 'jänis' on jo Gananderilla, samoin *vääntiö*, joka ei suinkaan tarkoita 'ruuvia' vaan 'näveriä'. Taas niinkin keskeinen sana kuin *sukupuoli* on vasta vuodelta 1865 (Ahlmanin sanakirjassa), vaikka sitä voisi luulla raamatullisemmaksi. Mutta sitä ei ole testamenteissa. Agricollalla on nykyaikaisen tuntuinen verbi *lähen-tää* (jo 1544). Eikä *öykkärikään* ole viime vuosikymmenten sana vaan jo Agricollalla; *öykkäroidä* sen sijaan on vuoden 1810 jälkeinen (ei vielä »Uudissanasto 80:ssä»). Interjektiot *oi*, *oijoi*, *oo*, *pthyi* ja *voi* ovat niin ikään Agricollalla, *ui* ja *uijui* Jusleniuksella 1745, *hyh* ja *hyi* sen sijaan vasta Gananderilla 1786.

EGYPTI JA EGYPTILÄINEN

Paikannimien »saapuminen» Suomeen kertoo kulttuurien, historiallisen tietouden, ehkä nykyaikaisesti sanottuna joukkotiedotuksen vaikutuksesta, ja siksi nimien esiintymiskronologia on kiinnostava. Jussilan aineistosta voi koota seuraavan luettelman: *Suomi* 1543, *Ruotsi* 1544; *Aasia*, *Ahvenanmaa*, *Englanti*, *Espanja* (*Hispania*), *Häme* (*Hämeenmaa*), *Karjala* (*Carelia*, *Carelian-*

maa), *Pohjanmaa*, *Satakunta*, *Suomenmaa*, *Uusimaa* (kaikki vuodelta 1548); *Afrikka* 1551, *Etelä-Suomi* 1570–, *Hollanti* 1570–, *Eurooppa* 1583, *Inkerinmaa* 1584, *Puola* (*Puolanmaa*) 1593, *Venäjä* (*Venäjänmaa*) 1593, *Savo* 1597, *Italia* 1642, *Unkari* 1642, *Viro* 1642, *Tanska* 1643, *Itämeri* 1669, *Kööpenhamina* 1678, *Lapinmaa* 1678 (*Lappi* 1745), *Amerikka* 1697, *Ranska* 1733, *Intia* 1756, *Norja* 1759 (muoto *Norge* kuitenkin jo 1610), *Helsinki* 1786, *Oulu* 1787, *Ruija* 1787 ja *Välimeri* 1790. Aina-kin osittain mytologisia paikannimiä ovat vielä esimerkiksi *Metsola* 1745, *Pohjola* 1766 ja *Tapiola* 1770– ja henkilönnimiä (tai vastaavia) *Aatami* 1544, *Messias* 1544, *Yrjö* 1544, *Ahti* 1551, *Tapio* 1551, *Perttuli* 1570–, *Pärtyli* 1570– ja *Perttu* 1787.

Kansallisuuden tai kansalaisten nimien aikajärjestys on seuraava: *arabi* 1548, *ruotsalainen* 1548, *saksa* 'saksalainen' 1548, *virolainen* 1608, *saksalainen* 1621, *moskoviitti* 1642 (Jussila esittää tällä kohtaa suotta hakusanan *moskovalainen*), *arabialainen* 1642, *egyptiläinen* 1642, *tanskalainen* 1643, *helsinkiläinen* 1648, *puolalainen* 1655, *hollantilainen* (*hollanteri*) 1660, *ryssä* 1702, *espanjalainen* (*hispanialainen*) 1750, *amerikkalainen* 1758, *eurooppalainen* 1761, *englantilainen* 1776 (*englanteri* 1670) ja *ranskalainen* 1782.

Jussila kirjaa *egyptiläisen* esiintyneen ensimmäiseksi vuoden 1642 bibliassa, mutta ei mainitse laisinkaan valtionnimeä *Egypti*. Ehkä tähän on vaikuttanut Vanhan kirjasuomen sanakirjan esitystapa; siinä nimittäin *Egypti* mainitaankin vain *egyptiläisen* yhteydessä. Mutta vuoden 1642 bibliassa lukee (Jes. 19: 21): *Mutta Herra tunnetaan Egyptis*; nykykäännöksessä: *Mutta Herra tunnetaan Egyptissä*. Tosiasia on kuitenkin se, että jo Agricola mainitsee *Egyptin* samoin kuin *Kreikan* ynnä muita, joita Jussila ei ole kirjannut. Paikannimien ensimmäiset esiintymät vaativat oman tut-

kimuksensa, ja esimerkiksi suomalaisia nimiä voidaan löytää todella historiallisista asiakirjoista. Mutta ainakin Turun Viikko-Sanomista löytyvät muun muassa seuraavat varhaiset paikannimet: *Grönlanti* ja *New York* (molemmat 1823); *Yhdistetyt hallituskunnat* (= *Yhdysvallat*) ja *Polynesia* (1824); *Salomonsaaret* ja *Bagdad* (1825); taas Oulun Viikko-Sanomissa ovat muun muassa *Kiina*, *Tunisia*, *Algeria*, *Kuuba* ja *Albania* (kaikki 1830); *Bagdad*, *Tiibet* ja *Massachusetts* (kaikki 1831); *Venezuela* ja *Arkangeli* (molemmat 1832); *Chile* (1836), *Sahara* (1837). Sanan Saattaja Viipurista taas mainitsee seuraavia paikannimiä: *Gruusia* (1833); *Seurasaaret* ja *Uusi-Seelanti* (molemmat 1835); *Kaukasia* (1836), *Sidney* (1840). Mutta tämä onkin vuoden 1810 jälkeistä sanahistoriaa.

ETAPPI

SANASTONTUTKIMUKSESSA

Urheilijan saavuttama ensimmäinen sija on arvokas, ja erityisen arvokas se on suhteutettuna muiden saavuttamiin ennätysiin. Sanan ensiesiintymätieto on sinänsä aika abstrakti, ellei se liity kielen historiaan, muihin sanoihin. Eikä sanoja ilman kulttuuria: sanahistoria kertoo ihmisen vaiheista, töistä ja ajatuksista. Alkulauseessaan Jussila toivoo sanastonsa elvyttävän »sekä filologissävyistä sanastontutkimusta että monitieteistä kulttuurintutkimusta». Allekirjoitan tämän toivomuksen vakaalla kädellä.

»Vanhat sanat» vastaa tekijän hankkeelleen asettamia vaativia tavoitteita, ja myös käytössä kirja on osoittautunut hyödylliseksi ja antoisaksi. Se on elämys logologeille: on jännittävää lukea sitä — niin kuin kaikkea aakkosellisesti järjestettyä. Siinä on suomen kielen sanasto kauniisti aakkosisa, tosin *Afrikka* on joutunut vähän väärään kohtaan, mutta sellaistaahan sattuu konei-

denkin aikakaudella. Tietysti samat sanatiedot tulevat aikaa myöten Vanhan kirjasuomen sanakirjaan, mutta Jussilan sanakirjan ansio on siinä, että se on pelkistetty ja helpolukuinen. Sen ei ole tarkoitus muuta ollakaan, jos kohta monissa artikkeleissa on myös sanakirjallisia lisiä. Näennäisestä yksinkertaisuudesta huolimatta sanakirjaan kätkeytyy monituhatuotinen kulttuuri.

Samalla tavoin kuin suomen kielen sanasto on ehtymätön, samoin myös Jussilan sanakirja on ehtymätön. Suomen sanastoa tutkiessa ei voi olla hämmästyttävää sen elinvoimaa. Sanojen johdoksissa on vuosituhsien ja -satojen historia. Kuinka valtavasti onkaan sanoja, joita on käytetty vain vähän tai ei ollenkaan, kuinka monia sanoja on koetettu kieleen istuttaa! Neologismeja on suorastaan tuhattu. Olen joskus kuvannut biologian termillä kielen elämää: luonnollinen valinta säätelee myös sanojen syntymistä, elämää ja kuolemaa. Äkikselteään suomen sanasto tuntuu olevan melko staattisessa tilassa, mutta vallankin vanhempia sanakirjoja ja sanastoja lukiessa huomaa sanojen dynamiikan. Tässä yhteydessä on jälleen syytä muistuttaa, että perusmuotoiset sanat ovat vain kielen rakennuspuita, »kielen talo» rakentuu taivutusmuodoista ja taivutusmuotoisten sanojen yhdistelemisestä kirjoituksessa ja varsinkin puheessa.

»Vanhat sanat» on vankka perustyö, joka jatkuvasti täydentyy. Täydentämistä tarvitaan siinäkin mielessä, että ensiesiintymän jälkeen on usein paikallaan tutkia sanan evoluutiota: kuinka sanan morfologia on kehittynyt, semantiikasta puhumattakaan. Kun sanastonselvitys valmistuu, on kohtuullisen helppoa koostaa joko tekijöittäinen tai myös vuosiluvuittainen sanasto. Nähdään, mitä sanoja käytti ensimmäisenä Juslenius (mm. *aarre*, *aarrehauta*) tai mitkä sanat esiintyivät ensimmäisen kerran esimerkiksi vuonna 1774 Joh. Pet. Millerin

historiateoksessa (mm. *alkutila*, *pettyä*).

Jussilan »sanakokous» on tärkeä etappi sanastontutkimuksessa. Se herättää ainakin seuraavanlaisia ajatuksia: vuodesta 1810 vuoteen 2000 on suunnattomasti sanastettavaa. Toisaalta tietotekniikka korpuksineen helpottaa logologista analyysia, mutta siitä ei päästä yli eikä ympäri (koska muuten sanontojen ensiesiintymät?), että tutkimus vaatii ihmisen panoksen. Kun vuosien kuluttua edessämme ovat suomen ensimmäisten sanojen esiintymät 1540-luvulta vuoteen 2000, on harkittava myös tutkimuksen ilmiä. Olkoon se kirjana tai sähköisenä tiedostona, mieluummin molempina. Kun eri kielistä valmistuu ensiesiintymätietoja, niitä voidaan *rinnaksutella*, ja näin esimerkiksi lainasanatutkimus menee eteenpäin. Malttamattomana odotan, mitä mahdollisuuksia kansainvälinen sanastontutkimushanke voi avata sanojen kulkeutumisen selvittämisessä. Ehkäpä ensi vuosituhsannella voidaan klikata esimerkiksi jottain kreikan sanaa, joka sitten alkaa linkkiytyä Suomea kohti. Siinä valossa hanke voisi olla vieläkin kansainvälisempi.

Kesti 38 vuotta, että Rapola sai seuraajan, ja arvoisensa. Vain yhdessä suhteessa Rapolan tietolipas on parempi: sen hiljaisen mietiskelevä johdanto on edelleen hyödyllistä luettavaa. Ehkä Jussila säästää laajan johdatuksen ensiesiintymäluettelonsa »täydelliseen» versioon. Ja se että sanasto koko ajan kehittyy, ei ole ongelma vaan tutkimuksen rikkautta. ■

KALEVI KOUKKUNEN

Sokinsuontie 5 B 33, 02760 Espoo

LÄHTEITÄ

AHLMAN, FERD. 1865 ja (2. p.) 1872: Svenskt-Finskt Lexikon. Ruotsalais-Suomalainen Sanakirja. SKST 38. SKS, Helsingfors.

- HÄHNSSON, J. A. ym. 1899: Svenskt-Finskt Lexikon. Ruotsalais-Suomalainen Sanakirja. Utarbetadt av (toimittaneet) J. A. Hahnsson, A. H. Kallio, H. Paasonen ja K. Cannelin. SKST 93. SKS, Helsinki.
- HÄKULINEN, LAURI 1979: Suomen kielen rakenne ja kehitys. Neljäs, korjattu ja lisätty painos. Otava, Helsinki.
- JÄNNES, ARVI 1887: Ruotsalais-suomalainen sanakirja. Svensk-finsk ordbok. Werner Söderström, Porvoo.
- Oxford Dictionary: A new English dictionary on historical principles. 1–20. Second edition. Clarendon Press, Oxford 1989.
- RÄPOLA, MARTTI 1960: Sanojemme esiintymiä Agricolaasta Yrjö Koski-
seen. Valikoima. Tietolipas 22. SKS, Helsinki.
- SWAN, C. G. – GRANSTRÖM, HANNA 1904: Englantilais-Suomalainen Sanakirja. SKST 107. SKS, Helsinki.
- Trésor de la langue française: Dictionnaire de la langue du XIXe et XXe siècle (1789–1960). 1–16. Éditions du Centre National de la Recherche Scientifique ja vuodesta 1985 Gallimard, Paris 1971–92.
- WARTBURG, WALTHER VON: Französisches etymologisches Wörterbuch. 1–25. Kustantajana mm. Fritz Klopp Verlag, Teubner, Helbing & Lichtenhahn ja Zbinden Druck und Verlag; painopaikkoina mm. Bonn, Leipzig, Basel ja Bâle, 1928–96.